

(Ж. Дельоз). Саме у архетипі самоврядності вбачається міць українського суспільства, він визначає вміння самоорганізовуватися, об'єднуватися, домовлятися, узгоджувати позиції (наприклад, традиції віча, рад тощо).

Самоврядність та самоорганізація як ментальні риси української культури виявились, зокрема, у культурних практиках толоки у побуті, створенні та поширенні братського руху XVI–XVIII ст., в межах якого було створено мережу шкіл, бібліотек та друкарень. Свідченнями цьому є також міське самоврядування, яке діяло на засадах європейського магдебурзького права у XV–XVIII ст. Яскравим виразом саморганізації та самоврядування стало створення запорізької Січі і козаччина, які були засновані на самокерованості та демократизмі. Діяльність численних осередків товариств "Просвіта" та "Громада" у другій половині XIX ст., виникнення руху УПА і партизанських загонів часів Другої світової війни, а також поява дисидентських спілок в Україні 60 – початку 80-х рр. XX ст., Помаранчева революція, Майдан і Революція Гідності на початку XXI ст., широкий волонтерський рух за нинішньої війни, підтверджують наявність міцних горизонтальних зв'язків у сучасному українському суспільстві, які утворились на засадах самоорганізації. Ця самоврядність як ментальна риса української культури стала нашою культурною і політичною традицією, яка у різний спосіб і у різні часи зберігала українську ідентичність.

ПРИВІЛЕЇ ПОЛЬСЬКИХ КОРОЛІВ НА САМОВРЯДУВАННЯ ЗА МАГДЕБУРЗЬКИМ ПРАВОМ МІСТАМ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ

ГАННА ДОМАНОВА

(Чернігів)

Європейські середньовічні самоврядні традиції, уособленням яких в першу чергу є магдебурзьке право, мали вагомий вплив на розвиток громад українських міст. На теренах Чернігово-

Сіверщини поява перших маґдебургій припадає лише на 20-ті рр. XVII ст. завдяки "відриву" від Московії та входженню даного регіону на підставі Деулінського перемир'я 1618 р. до складу Речі Посполитої. Через 30 років Національно-визвольна війна під проводом гетьмана Б. Хмельницького докорінно змінила статус даного регіону, втім міське самоврядування за маґдебурзьким правом було і надалі конфірмовано * низці міст за нових суспільно-політичних умов.

У першій половині XVII ст., переважно з огляду на прикордонний статус Чернігово-Сіверщини, польські королі надавали містам привілеї на маґдебурзьке право задля забезпечення економічного зростання регіону та воєнної безпеки. Серед міст, які отримали право на маґдебургію за часів польського панування, слід відзначити Стародуб, Чернігів, Мглин, Кролевець. Окрім безпосередньо локаційних привілеїв, які засвідчили процес запровадження міського самоврядування за маґдебурзьким правом, польські королі водночас надавали як конфірмації, так і супровідні привілеї, що гарантували відповідні права міщанству в межах самоврядних традицій.

Стародуб – одне із найбільших міст у регіоні, двічі отримав локаційний привілеї на маґдебурзьке право від Сигизмунда III: 1620 та 1625 рр. Грамоти суттєво відрізняються між собою за змістом, зокрема щодо організації магістратського уряду, земельних пожалувань місту, зображення на гербовій печатці тощо. Стисла характеристика обох грамот подана автором в окремій розвідці. Рукописна копія привілею 1620 р., датована 1721 р, зокрема, входить до складу документальної колекції О. Лазаревського. Обидва привілеї були оприлюднені на сторінках видання "Корпус маґдебурзьких грамот українським містам: Два проекти видань 20-х–40-х років XX ст.". Надаючи конфірмацію на маґдебурзьке право Стародубу в 1646 р. король Владислав IV послугується лише привілеєм 1625 р., текст якого майже повністю прописаний в його підтверджувальній грамоті.

* **Конфірмація** (лат. – утвердження, підтвердження) – підтвердження вищим органом влади юридичного статусу.

Слідом за Стародубом, у 1623 р. привілей від Сигизмунда III на магдебурзьке право отримав Чернігів. Загалом, впродовж 1623–1650 рр. місто отримало 7 грамот від польських королів, які підтверджували самоврядний статус міста. Окрім локаційного привілею, в 1625 р. Сигизмунд III надав місту грамоту, яка визначала земельні володіння Чернігівського магістрату, роком раніше (1624) королевич Владислава IV презентував привілей щодо порядку проведення торгів у місті, яким заборонив влаштувати приїжджим купцям ярмарки в місцях не передбачених для торгівлі, а будучи вже польським королем, надав конфірмацію на магдебурзьке право (1634). Король Ян Казимир надав Чернігову три привілеї, два з яких конфірмаційного характеру, а один передбачав звільнення міщанства міста від сплати податків на чотири роки. Тексти привілеїв польських королів увійшли до збірки "Чернігів магдебурзький: законодавчі та публічно правові акти XVII – першої половини XVIII ст.". Щодо привілеїв Яна Казимира, усі вони датовані 1 липня 1650 р. Польський король сподівався заручитися підтримкою чернігівського міщанства під час війни, гарантуючи привілеями збереження міського самоврядування та звільняючи міську громаду від сплати всіх податків на 4 роки задля економічного зростання міста. Підтверджуючи земельні володіння магістрату (конфірмація на грамоту 1625 р.), Як Казимир засвідчив проведення трьох ярмарків у місті.

Місто Мглин отримало привілей на магдебургію в 1626 р. Через те, що локаційні привілеї зазвичай були оформлені за певним шаблоном-зразком, схожість подібних грамот безсумнівна. У Чернігові та Мглині вийти були схвалені королем, про що йшлося у привілеях. Відтак, чернігівським війтом був призначений (пожиттєво) капітан Ян Куновський (представник адміністратора Чернігово-Сіверщини королевича Владислава), а мглинським – староста міста Ян Старобельський. Якщо в Чернігові війтові доручалося організувати вибори урядовців і налагодити діяльність магістрату під наглядом королівського ревізора, смоленського підсудка Ієроніма Цехановича, то в Мглині вибори міського уряду мали відбутися вже за безпосередньої участі того ж самого Ієроніма Цехановича. Між іншим, королів-

ський ревізор був зобов'язаний найближчим часом провести і розмежування міської землі як в Чернігові, так і в Стародубі та Мглині. Щодо подальшої організації міського уряду – при магістраті з-поміж чинних урядників мали відбуватися вибори вїта. За "магдебурзькою традицією" вся магістратська старшина мала скласти присягу. Діловодство мало провадитися польською мовою, а в подальшому передбачався перехід на латинь, на що вказували локаційні привілеї Стародубу та Мглину. Міська печатка, як обов'язковий атрибут магістратського уряду, мала стислий опис у привілеях. Зокрема, на печатці Мглинського магістрату був зображений св. Флоріан з корогвою, Чернігівський магістрат отримав печатку із зображенням св. Владислава у вигляді воїна з червоною корогвою у руці. Локаційні привілеї оприлюднювали земельну власність магдебургій. Для прикладу, земельна власність Мглинського магістрату за привілеєм 1626 р. була найменшою у порівнянні з іншими містами – 38 волок. З них 20 було виділено на ратушу, 16 волок на уряд вїта та бурмистрів і 2 волоки на уряд писаря. Між іншим, привілей наголошував на тому, що міський уряд якомога швидше мав побудувати ратушу (будинок), а в питаннях обороноздатності міста зобов'язаний був співпрацювати із замковим урядом. У 1634 р. польський король Владислав IV пожалував Мглин литовському магнату М. Абрамовичу як ленне володіння, а відтак, відбулася втрата самоврядної традиції. Відновлення ж магдебургії у місті відбулося вже після завершення Національно-визвольної війни Б. Хмельницького.

У 1644 р. ще одне місто Чернігово-Сіверщини – Кролевець – отримало привілей на магдебургію від короля Владислава IV. На жаль, польська грамота була оприлюднена фрагментарно через вкрай погану збереженість оригіналу. В привілеї наголошується, що місто названо на честь короля "od tytułu królewskiego [Królewek]". Його заснування припадає приблизно на 20–30 рр. XVII ст. Ймовірним засновником Кролевця вважається Єжи Понентовський, саме він, на думку П. Кулаковського, "осадив Кролевець на Подолинських ґрунтах", які також можливо належали йому. Можливо він й ініціював надання місту магдебурзького права.

Відтак, міста Чернігово-Сіверщини опинившись у складі Речі Посполитої змогли долучитися до "магдебурзької родини", тим самим маючи можливість і надалі відстоювати свої права на самоврядування.

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО – ОСНОВА ЦЕХОВОГО УСТРОЮ РЕМІСНИКІВ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

*АНДРІЙ ЗАДОРЖНЮК
(Кам'янець-Подільський)*

Магдебурзьке право традиційно було європейським маркером і означувало правові, майнові та виробничі відносини в місті, на теренах, підконтрольних магістрату чи ратуші. "Власне міста в правовому сенсі є витвором середньовіччя з торгівельними і господарськими функціями, і лише отримавши самоврядування, оформивши свій правовий статус, міста стають такими, якими ми звикли їх бачити" – стверджує Т. Гошко в роботі "Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.)".

За європейською практикою перше надання поселенню магдебурзького права вважається датою локації або народження міста. Магдебурзьке право створювало правове поле для формування міста і міських занять, насамперед для ремесла і торгівлі.

Магдебурзьке право в Кам'янці традиційно розглядається як правова основа самоврядування, увага акцентується на його правових, судових та адміністративних важелях, насамперед в період XV–XVIII ст. Натомість, період пізнього етапу його функціонування, у XIX ст., особливо в якості регулятора міських економічних процесів, залишається малодослідженою проблемою. Цеховий устрій ремесла став маркером міст із магдебурзьким правом. Магдебургія не надавалася одним документом, а формувалася упродовж тривалого часу низкою королівських надань і привілеїв. У Кам'янці під впливом таких привілеїв сформувався європейський економічний простір, що найкраще демонструвала цехова організація міського ремесла. Різні аспек-